

Joanna Nowińska SM, *Co słyszysz poza słowem? Sound design Apokalipsy św. Jana*, Rozprawy i Studia Biblijne 47, Vocatio, Warszawa 2016, ss. 211. ISBN 978-83-7829-217-3

W prestiżowej serii wydawniczej „Rozprawy i Studia Biblijne” ukazała się kolejna publikacja s. Joanny Nowińskiej SM. Jej tytuł *Co słyszysz poza słowem? Sound design Apokalipsy św. Jana* wskazuje jednoznacznie, że podstawowy nurt rozważań stanowią zawarte w Ap odniesienia do świata dźwięku. Podobnie, jak niezwykle rozbudowana symbolika wizualna, również elementy audytywne odgrywają w tekście ostatniej księgi Biblii rolę niezwykle istotną. Jak podkreśla autorka we wprowadzeniu, prezentowany w Ap „zapis dźwięku jest bogaty, różnorodny oraz silnie ewokatywny” (s. 7).

Monografia zawiera: obszerne wprowadzenie, sześć rozdziałów, apendyks, podsumowanie, summary, wykaz skrótów oraz bibliografię.

We wprowadzeniu s. Nowińska omawia szeroko koncepcję dźwięku w *Apokalipsie św. Jana* (s. 7–26). Podkreśla niezwykle zdolność dźwiękowej we współczesnym filmie (s. 8–9). Chodzi nie tylko o rolę empatyczną, ale również kontrapunktującą i dystansującą. Autorka zwraca uwagę na szczególną rolę dźwięku w Biblii. Bóg, którego nie można oglądać, objawia się poprzez dźwięk, dopiero potem dostrzegalny jest poprzez działanie w historii (s. 10–11). Pierwsza komunikacja między Bogiem i człowiekiem dokonała się poprzez dźwięk. Spośród wszystkich ksiąg biblijnych w Ap najczęściej stosowane jest określenie *fone* (głos, dźwięk). Natomiast popularny czasownik *akuo* (słucham) częściej występuje jedynie w *Księdze Proroka Jeremiasza*. Głos pełni w Ap funkcje objawiającą. Autorka podkreśla również, że jedynie raz głos związany jest z działaniem zła. Niezwykle charakterystyczna dla Ap jest różnorodność wyrażania dźwięków, ich natężenia, ich związki symbolicznymi podmiotami oraz liczne układy różnych dźwięków. S. Nowińska podkreśla, że dla autora Ap „głos/dźwięk jest nośnikiem treści, a następnie emocji” (s. 13). Ap podobnie jak pozostałe księgi *Nowego Testamentu* była odczytywana i znana ze słuchu. Autorka wskazuje na potencjał eufoniczny greki *koiné* oraz na wrażliwość Semitów na dźwięk i muzykę. We wprowadzeniu omówiono także istotne publikacje na temat głosu i komunikacji wokalnej w Biblii powstałe w ciągu ostatnich lat. Za najbliższe podjętej tematyce autorka uważa artykuły M.E. Boringa, *The Voice of Jesus in the Apocalypse of John*, *Nov Test* 34 (1992) 4, s. 334–359 oraz B. Urbaneck, *Głos Jezusa w Apokalipsie*, w: *Gloriam praecedit humilitas (Prz 15,33). Księga pamiątkowa dla Ks. Prof. Antoniego Troniny w 70 rocznicę urodzin*, red. M. Szmajdziński, Częstochowa 2015, s. 791–802. Wskazuje równocześnie na szereg własnych artykułów, dedykowanych tematyce dźwięku w Ap.

Rozdział I zatytułowany *Jaki dźwięk przebija w słowie? Spectrum dźwięków w Apokalipsie św. Jana na tle Starego Testamentu* (s. 27–79) zawiera wprowadzenie

oraz trzy paragrafy. Autorka omawia poszczególne rodzaje dźwięków w Ap w relacji do tekstów starotestamentowych. Paragraf pierwszy poświęcony jest terminowi *fone*, który występuje w Ap aż 55 razy. Stąd tytuł *Fone i jego specyfika* (s. 29–55). Autorka omawia szeroko użycie i znacznie odpowiadającego greckiemu *fone* hebrajskiego *qol* licznie prezentowanemu w *Biblii Hebrajskiej*.

Paragraf drugi, zatytułowany *Dźwięki jako takie (wykrzykniki i wyrazy im pokrewne)* zawiera omówienie różnych dźwięków, które wyrażają zarówno odgłosy naturalne związane z reakcjami emocjonalnymi jak i przywołanie czy ukierunkowanie ruchu (s. 56–65). Autorka zalicza do tej grupy „okrzyki, wyrazy dźwiękonaśladowcze i niektóre imperatywy” (s. 56). Wymienia szereg wyrażen, także aklamacji typu *amen* i *alleluja* oraz inne pochodzące z języka hebrajskiego. Do wyrazów spoza wykrzykników s. Nowińska zalicza termin *krauge* – „głośny krzyk, wrzask, wycie” (s. 63), który wyraża wołanie osoby znajdującej się w ogromnym stresie.

W paragrafie trzecim, zatytułowanym *Dźwięki opisane za pomocą form czasownikowych* autorka omawia tło starotestamentowe, zastosowanych w Ap czasowników związanych z jej wymiarem audytywnym. Zalicza do nich m.in. *kopto*, czasownik o szerokim spectrum znaczeniowym wyrażający żal, lament i odrazę jako reakcję zewnętrzną. Omawia się także czasowniki *klaio* – „płaczę”, *kradzo* – „krzyczę”, *kerysso* – „obwieszczam, ogłaszam”, *foneo* – „wołam”, *hado* – „śpiewam”, *salpidzo* – „trąbię”. Paragraf kończy krótkie omówienie innych form czasownikowych wyrażających dźwięki, obecnych w tekście Septuaginty a nieobecne w Ap.

Rozdział drugi nosi tytuł *Doświadczenie audyczne warunkowane brzmieniem słowa* (s. 80–100). Punkt wyjścia refleksji stanowi założenie, że nie istnieją czynności zewnętrzne, które odbywają się w sposób bezgłosny. Zatem zawarte w Ap opisy niektórych wydarzeń w sposób oczywisty przywołują dźwięki (np. trzęsienia ziemi, padanie na twarz (s. 80–81)). W rozdziale zawarte zostały trzy paragrafy. Paragraf pierwszy, zatytułowany *Eufonia tekstu Apokalipsy* zawiera dwa punkty. Punkt pierwszy dedykowany jest obecnym w tekście greckim Ap onomatopejom, natomiast punkt drugi zawiera przykłady melodyki tekstu. W paragrafie drugim omawia się problem percepcji dźwięków w Ap. Paragraf trzeci poświęcony jest problemowi ciszy w Ap.

Rozdział trzeci *Dźwięk po dźwięku* zawiera propozycję uporządkowania kwestii współbrzmienia i porządku odgłosów (s. 101–137). Paragraf pierwszy zatytułowany *Symfonia* koncentruje się na intencjonalnych zabiegach autora tekstu by stymulować odbiorcę/słuchacza Ap przy pomocy dźwięku. Na pierwszym miejscu chodzi o pogłębienie kontaktu między autorem i odbiorcą, tworzenie głębi przesłania i nadanie mu właściwej dramaturgii. W drugim paragrafie omawia się układy dźwięków i ich retorykę. Autorka zauważa intencjonalne wkomponowanie dźwięków w konstrukcje i wyrażenia o znaczeniu retorycznym. Paragraf trzeci dedykowany jest elementom dodatkowym wplecionym w dźwięki.

Rozdział czwarty nosi znamieny tytuł *Kierunek ścieżki* (s. 138–155). Punkt wyjścia stanowi refleksja na komunikatywnym charakterem dźwięku, który jest „zanurzony w procesie transferu” (s. 138). W pierwszym paragrafie autorka omawia kwestię wymiany komunikatów między Bogiem i człowiekiem. S. Nowińska stwierdza, że „po autoprezentacji Boga, zawartej w Ap 1,10.5; 3,20; 4,1 nn. [...] człowiek nabiera odwagi i zaczyna komunikować swój problem – uzewnętrznić swoje emocje – do Ap 6,10 włącznie”. W paragrafie drugim, zatytułowanym *Spe-*

cyfika komunikacji – komunikacja wolna autorka podejmuje próbę zdefiniowania – w jaki sposób następuje komunikacja za pomocą dźwięku w Ap. Stwierdza przy tym, że w większości przypadków jest to komunikacja niewerbalna. Sposób komunikacji pozostaje w ścisłej relacji do treści przesłania.

Rozdział piąty – *Zobaczyć dźwięk – fenomen Apokalipsy św. Jana* zawiera refleksję na relację między doświadczeniem wizualnym i audycznym w Ap (s. 156–165). W paragrafie pierwszym – „*I ujrzałem, i usłyszałem głos*” (Ap 5,11) autorka omawia zawarty w tytule tekst Ap w kontekście wizji i audycji proroka. Podobnie dzieje się w przypadku kolejnego paragrafu poświęconego przede wszystkim omówieniu Ap 1,10–12. Ostatni, trzeci paragraf jest dedykowany omówieniu tekstów, w których występują jednocześnie zjawiska typu błyskawice, grzmoty i trzęsienia ziemi jednocześnie.

Ostatni, szósty rozdział nosi tytuł – *Rola ścieżki dźwiękowej w traumie doświadczeń człowieka A(a)pokalipsy* (s. 166–178). S. Nowińska sugeruje, by odczytywać Ap nie tylko w odniesieniu do jej *Sitz im Leben*. Odbiorca Ap stanowi część świata, w którym żyje. Dźwięki Ap, ich wielowymiarowość ostatecznie prowadzą do spotkania z jej prawdziwym Autorem, którym jest Bóg.

W dodatku autorka omawia kwestię związku idei *bat qol* i *fone* w Ap (s. 179–182). Istotny kierunek rozważań wyznacza pytanie o Autora dźwięku. Stawia się także kwestię możliwego wpływu Ap na rabinackie koncepcje „córki głosu” (*bat qol*).

Treść publikacji s. Nowińskiej zamyka podsumowanie zatytułowane – *Zamiast zakończenia. Od dźwięku ku innym, ciekawym aspektom Apokalipsy św. Jana* (s. 183–189). Autorka podkreśla, że analizowany przez nią *sound design* Ap stanowi jedynie część jej bogactwa. Wielokrotnie, analiza ścieżki dźwiękowej Ap prowadzi do kolejnych pytań i rozwija wrażliwość badawczą jej komentatora.

Publikacja s. Joanny Nowińskiej SM jest z wielu względów niezwykła i bardzo oryginalna. Jej podstawowy walor stanowi próba odczytania treści Ap w kluczy interdyscyplinarnym – egzegezy i teorii dźwięku. Niewątpliwie Ap należy do bardzo brzmiących ksiąg, wypełnionych muzyką, okrzykami, odgłosami żywiołów i głosów, za którym stoi sam Stwórca. Zwrócenie uwagi na element audycji pojawia się w wielu wartościowych publikacjach na temat Ap, jednak w monografii s. Nowińskiej po raz pierwszy podejmuje się ten temat całościowo. Analiza egzegetyczna, szczególnie w obszarze relacji do tła starotestamentowego została wykonana bardzo rzetelnie. Rozważanie na temat ścieżki dźwiękowej Ap zostało oparte o refleksje teoretyków dźwięku związanych z filmem i teatrem lub filmoznawców. Zestawienie to jest bardzo interesujące, aczkolwiek budzi pewne wątpliwości. Wydaje się, że niektóre wypowiedzi i porównania, które stosuje s. Nowińska są oparte na jej osobistym wrażeniu, posiadają duży ładunek emocjonalny. Można tu dopatrywać się pewnej dozy subiektywizmu. Styl publikacji jest zgodny z zawartą w książce informacją bibliograficzną na temat autorki, z której można dowiedzieć się, że autorka prowadzi badania na temat przekazu tekstu biblijnego w połączeniu ze sztuką i mediami. Niewątpliwie jednak temat badań jest bardzo nowatorski. Szkoda, że w publikacji zabrakło odniesienia do najnowszych ważnych publikacji na temat Ap autorstwa ks. D. Koteckiego czy ks. P. Podeszwy. Można mieć zastrzeżenia do niektórych kwestii formalnych jak niezwykle długie tytuły niektórych rozdziałów, czy podrozdziałów oraz niekiedy zbyt obszerne wprowadzenie do poszczególnych części publikacji.

Publikacja s. Nowińskiej jest jednak niezmiernie ciekawa, jest napisana świetnym językiem. Treść jest niezwykle skondensowana, ale także bardzo jasna dla czytelnika. Warto polecić tę publikację wszystkim, którzy sięgają często po Pismo Święte, czy to zawodowo czy prywatnie. Pozwala ona lepiej zrozumieć na czym polega wielowymiarowość tekstu biblijnego oraz lepiej usłyszeć głos samego Stwórcy.

Ks. dr hab. Marek Karczewski prof. UWM Olsztyn